

**დიალექტური ლექსიკისათვის
მუჰაჯირ ქართველთა
შთამომავლების მემკვიდრეობაში – I**

**ON DIALECTAL VOCABULARY
IN THE SPEECH OF THE DESCENDANTS
OF MUHAJIR GEORGIANS – I**

კესო გეჯუა

საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის
სახელობის ქართული უნივერსიტეტი
თბილისი, საქართველო

Keso Gejua

*Saint Andrew the First-Called Georgian University
of the Patriarchate of Georgia
Tbilisi, Georgia*

აბსტრაქტი

ქართველ მუჰაჯირთა შთამომავლები თურქეთში წარმოადგენენ ორენოვანენიკურ გუგუს, რომლებიც კომპაქტურად არიან დასახლებულნი ქვეყნის სამ დიდ რეგიონში – შუა შავიზღვისპირეთში (გირესუნიდან სინოპამდე), სამხრეთ-დასავლეთ შავიზღვისპირეთში (დუზჯესა და საქარიის ილემში) და მარმარილოს ზღვისპირეთში (უპირატესად, ბურსის ილში). მათი ამჟამინდელი ქართველური მეტყველება წარმოადგენს აქარულ დიალექტსა და ხოფური დიალექტის ჩხალურ კილოკავს. ეს მეტყველებები XIX საუკუნის ბოლოდან ვითარდებიან სამწიგნობრო ქართული ენისა და სხვა ქართველური დიალექტებისგან იზოლირებულად, ამასთანავე, დღემდე განიცდიან თურქული ენის გავლენას.

¹ წინამდებარე სტატია წარმოადგენს იმ სამუშაოს ერთგვარ გაგრძელებას, რომელსაც პროფესორ ტარიელ ფუტკარაძის მიერ ჩაეყარა საფუძველი 2018 წელს პროექტის სახით - „ქართველურ-თურქულ სამეტყველო კოდთა შერევის კანონზომიერებები ქართველურენოვანი მუჰაჯირების შთამომავალთა მეტყველების მიხედვით“ (FR-18-14869 – შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდი). პროექტის ფარგლებში 2019-2022 წლებში ექსპედიციები ჩატარდა თურქეთის შუა შავიზღვისპირეთში, სამხრეთ-დასავლეთ შავიზღვისპირეთსა და მარმარილოს ზღვისპირეთში. მუჰაჯირ ქართველთა შთამომავლების მეტყველების ლინგვისტურ ანალიზსა და საკუთრივ, ჩაწერილ ტექსტებს დაინტერესებული პირები შეიძლება გაეცნონ პროექტის ფარგლებში მომზადებულ მონოგრაფიაში: „ქართველურ-თურქულ სამეტყველო კოდთა შერევის კანონზომიერებები ქართველურენოვანი მუჰაჯირების შთამომავალთა მეტყველების მიხედვით“ (ავტორები: ტ. ფუტკარაძე, მ. ტაბიძე, მ. ლაბაძე, ს. კეკუა, კ. გეჯუა, ფ. ჩელეგი, მ. სალია-ბეშიროღლუ).

რასაკვირველია, მუჰაჯირების შთამომავალთა აჭარული დიალექტის ლექსიკურ ფონდში შემორჩენილია ძველი ლექსიკური ერთეულებიც, უცვლელი თუ შეცვლილი ფორმით. წინამდებარე სტატიაში სწორედ ამ ჯგუფის ლექსიკაზეა ყურადღება გამახვილებული. კერძოდ, ღირებულების, უფრო ზუსტად, ფულის აღმნიშვნელ ლექსიკურ ერთეულებზე: *მარჩილი* – „რკინის ფული“ და *ნაჭარი* – „ქაღალდის ფული“. ლაზურში ფიქსირებული *გეჭარელი* // *გენჭარერი* (ფულის მნიშვნელობით) გვამღვეს მყარ საფუძველს ვთქვათ, რომ *ნაჭარი* წარმოადგენს მეგრულ-ლაზურ ძირ-ფუძეს, რომელშიც *ჭარ- „წერ“-* ძირი გამოიყოფა და სემანტიკურადაც ზუსტად ასახავს საგანს (ნა-ჭარ-ა „დაწერილი“, გეჭარილი / გეჭარელი „ზედ დაწერილი, ამოტვიფრული“). ამასთან, ფულზე აღბეჭდილ წარწერებს „ლეგენდას“ ქართულ მწერლობაში „ზედაწერილი“ ერქვა. ასევე, გაანალიზებულია ერთეული *ნაშალი*, რომელიც *შალ-* ძირს, „დაშალ“-ს უკავშირდება. მუჰაჯირ ქართველთა შთამომავლების მეტყველებაში *სესხი* / *სესხო* მხოლოდ თვის აღმნიშვნელად გამოიყენება. მიუხედავად ამისა, ის მაინც განვიხილეთ, რადგან ხსენებული ძირი ქართველურ სივრცეში ასევე გულისხმობს დროებით გაცემულ ფულს.

მუჰაჯირ ქართველთა შთამომავლების მეტყველების ლექსიკური ფონდის ძირითადი ნაწილი დაცულია. ბუნებრივია, ლექსიკის გარკვეულ ნაწილს ნასესხობები წარმოადგენს, თუმცა ფაქტია, საერთოქართველურთან უძველესი ერთობა დღემდე არ გაწყვეტილა.

საკვანძო სიტყვები: ქართველი მუჰაჯირები, ქართველური ლექსიკა, აჭარული ლექსიკა.

ABSTRACT

The The descendants of Georgian muhajirs in Turkey represent a bilingual ethnic group, compactly settled across three major regions of the country - the Central Black Sea coast (from Giresun to Sinop), the South-Western Black Sea region (Düzce and Sakarya provinces), and the Marmara coastal zone (predominantly within Bursa Province). Their present-day Kartvelian speech reflects a continuation of the Adjarian dialect and the Chkhalian variety of the Khopa dialect. Since the late nineteenth century, these speech forms have developed in relative isolation from the literary Georgian language and other Kartvelian dialects, while continuing to reflect the influence of Turkish.

Naturally, within the lexical inventory of the Adjarian dialect preserved in the speech of the muhajir descendants, archaic lexical units are retained, either in unchanged or modified forms. The present article focuses on this lexical layer, specifically, on terms denoting value, or more precisely, money: *marçili* – (“metal currency”) and *naçari* – (“paper currency”). The Laz forms *Gechareli*//*Genchareri* (in the sense of “money”) provide compelling evidence that *nachar* derives from a Megrelian-Laz lexical base, containing the root *çar-* (“to write”), which is identifiable

and semantically congruent with the referent (*Na-čar-a* „written“, *Gečarili/Gečareli* „inscribed, engraved“). Notably, the inscriptions impressed upon coinage — the “legend” — were referred to in Georgian literary tradition as *zedacerili* (“that which is written above”). The lexical unit *našali*, linked to the root *šal-*, *dašla* (“to divide, to separate”), is also analyzed. In the speech of the muhajir descendants, *seshi/seshoba* is used only to denote a month. Nevertheless, we still discussed it, because the broader Kartvelian semantic field of the root also encompasses the meaning of money temporarily lent.

The main lexical corpus of the speech of Georgian muhajir descendants has been largely preserved. Naturally, part of the vocabulary is composed of loanwords; nevertheless, an enduring connection with the broader Common Kartvelian linguistic continuum has not been disrupted to this day.

Keywords: Georgian Muhajirs, Georgian vocabulary, Adjarian vocabulary.

შესავალი

ქართველ მუჰაჯირთა შთამომავლები თურქეთში წარმოადგენენ ორენოვანეთნიკურ ჯგუფს, რომლებიც კომპაქტურად არიან დასახლებულნი ქვეყნის სამ დიდ რეგიონში – შუა შავი ზღვისპირეთში (გირესუნიდან სინოპამდე), სამხრეთ-დასავლეთ შავი ზღვისპირეთში (დუზჯესა და საქარიის ილუმში) და მარმარილოს ზღვისპირეთში (უპირატესად, ბურსას ილში). აგრეთვე, სტამბოლსა და სხვა დიდ ქალაქებშიც. ისინი განიხილებიან, როგორც თურქეთის ქართული დიასპორის ნაწილი. აქვე აღსანიშნავია, რომ ქართველობის ის ნაწილი, რომელიც თურქეთის ზოგ რეგიონში (უმეტესწილად, ჩრდილო-აღმოსავლეთში) მკვიდრი მოსახლეობაა, დიასპორად არ ითვლება.

ქართველ მუჰაჯირთა შთამომავლებს წარმოადგენენ აჭარიდან და ლაზეთიდან გადასახლებულთა შთამომავლები, რომლებიც ორ მსხვილ ჯგუფს ქმნიან: პირველნი – გურჯები (აჭარიდან, ქობულეთიდან, მაჭახლიდან და ნიგალიდან) და მეორე – ლაზები (გონიოდან, სარფიდან, მაკრიალიდან, ლიმანიდან, აზლალიდან, მდ. ჩხალას და ბელღევნის ხეობიდან). თურქეთში ამ უკანასკნელთ ქართველთაგან დამოუკიდებელ (თუმცა მონათესავე) ეთნიკურ ჯგუფად მიიჩნევენ. რასაკვირველია, ეს მცდარი შეხედულებაა, რადგანაც „ყოველი ინდივიდი, რომლისთვისაც ქართული / ქართველური ენობრივი სისტემა (ქართველური ენა-კილოები) მშობლიურია, ეთნიკურად ქართველია“ (ფუტკარაძე... 2022: 24).

მუჰაჯირ ქართველთა შთამომავლების ამჟამინდელი ქართველური მეტყველება წარმოადგენს აჭარულ დიალექტსა და ხოფური დიალექტის ჩხალურ კილოკავს. ეს მეტყველებები XIX საუკუნის ბოლოდან ვითარდებიან სამწიგნობრო ქართული ენისა და სხვა ქართველური დიალექტებისგან იზოლირებულად, ამასთანავე, დღემდე განიცდიან თურქული ენის გავლენას.

იქიდან გამომდინარე, რომ მუჰაჯირთა შორის ყველაზე მეტი იყო აჭარის მკვიდრი ქართველობა (ზემო- და ქვემოაჭარლები, ქობულეთელ-ჩაქველები და მაჭახლები), აჭარული დიალექტი საყოველთაოდ განზოგადდა და მუჰაჯირთა იმ ნაწილმაც, რომელიც აჭარის მეზობელი კუთხეებიდან იყო წამოსული, აჭარულად დაიწყო მეტყველება; ლაზების შემთხვევაში კი – ჩხალურ კილოკავზე. მსგავს შემთხვევებში ეს ჩვეულებრივი და გარდაუვალი პროცესია.

კვლევის მეთოდები

კვლევისას გამოყენებულია აღწერითი, შედარებითი, ლინგვისტური ანალიზისა და სინთეზის მეთოდები.

მსჯელობა

აღსანიშნავია, რომ აჭარულად მოლაპარაკე მუჰაჯირების შთამომავლთა მეტყველებას შემორჩენილი აქვს თითქმის ყველა ის ძირითადი ნიშან-თვისება, რაც ახასიათებს დღევანდელ აჭარულ დიალექტს უშუალოდ აჭარის ტერიტორიაზე. კარგადაა დაცული ლექსიკური ფონდის ძირითადი ნაწილი, რომელიც საერთოა სალიტერატურო ენასა და სხვა ქართველურ კილოებთან: **დაა** „და“, **ნენეა** „დედა, ნენა“, **ბაბოა** „მამა, ბაბა“, **მზეა** „მზე“, **მთარაე** „მთვარე“, **წისქილი** „წისქვილი“... აღსანიშნავია არქაული ქართული ლექსიკაც: **მერჯულე** „სუფისტი, მერჯულე“, **ტანჯორი** „ბზრიალა“, **ხანაში** „ხენეში, ცუდი“, **ხიზანი** „საცოდავი“... ბუნებრივია თურქული (და მისი მეშვეობით, არაბული და სპარსული) ნასესხობების არსებობაც: **დელიყანი** „ვაჟკაცი“, **ზამანი** „დრო“... (ფუტკარაძე... 2022: 220-221).

რასაკვირველია, მუჰაჯირების შთამომავალთა აჭარული დიალექტის ლექსიკურ ფონდში შემორჩენილია ძველი ლექსიკური ერთეულებიც, უცვლელი თუ შეცვლილი ფორმით. წინამდებარე სტატიაში სწორედ ამ ჯგუფის ლექსიკაზე გავამახვილებთ ყურადღებას. კერძოდ, ღირებულების, უფრო ზუსტად, ფულის აღმნიშვნელ ლექსიკურ ერთეულზე.

ღირებულების აღმნიშვნელ ერთეულად ვიყენებთ **ფული** ფორმას. რომელსაც ს.ს. ორბელიანთან ვხვდებით შემდეგი ფორმით: **ფოლი** „ფული“ და იქვე გვამისამართებს: ნ. აბაზი > „ოთხი შაური, ორმოცი ფოლი“ (ორბელიანი, 1991, 1993).

ფული ქეგლ-ში განმარტებულია როგორც: 1. ლითონის ან ქალაღდის ნიშანი, რომელიც წარმოადგენს ღირებულების საზომს ყიდვა-გაყიდვისას; 2. რისამე გადასახადი. აქვე შემოთავაზებულია ფულის სახეობები: მსხვილი ფული, წვრილი ფული, ხურდა ფული (ქეგლ). აქვე ვხვდებით წვრილი ფულისთვის დღეს აქტიურად გამოყენებულ ერთეულს **ხურდა**, რომელიც სპარსული წარმომავლობისაა: ხორდე „წვრილი, მცირე“ (ქეგლ).

აქვე მოკლედ დავძენთ, რომ ქართულ ლიტერატურაში ფულის, ღირებულების საზომად ვხვდებით სხვადასხვა ენიდან (სპარსული, ბერძნული, რუსული) ნასესხებ ლექსიკას: დრაჰკანი, აბაზი, შაური, ტალანტი, გროში, კაპიკი...

დღეს აქტიურად გამოიყენება სპარსული წარმომავლობის **ფული** ფორმა, თუმცა ზეპირ მეტყველებებში, სხვადასხვა კუთხეებში (გურულში,

იმერულში, აჭარულში, მეგრულში...) ხშირია თურქულიდან შემოსული **ფარა**.

გასაკვირი არ უნდა იყოს მუჰაჯირ ქართველთა მეტყველებაშიც **ფარა**-ს აქტიური გამოყენება:

მემრენ, ის მაღაზა რომ ქონდენ, იქიდან პაწად რაცხები ქონებია დედესი – *ფარა*, შენახული. (მუსტაფა ოზთურქი, ხოხოტაიშვილი, 67 წლის, უნიე, სოფ. ექინჯული) (ფუტკარაძე, ... 2022: 166);

ერთი დირექტორი მყაჟდა მოხუცი, დირექტორმა მომატყუილა, მაშინ *ფარა* მუმიპარა, მემრე ის გაჟაძე. (ახმედ იმაზი, 45 წლის, ჩარშამბა) (იქვე: 351);

ენ წინ, მქუცვები მისას მისულან – უსტა კაცია, *ფარა* ექნება, დევეცეთ, გაგხეცოთო (სინან მიმარი, დუზჯე) (იქვე: 416).

2019-2022 წლებში თურქეთში, მუჰაჯირ ქართველთა შთამომავლებთან ერთ-ერთი ექსპედიციის დროს, დავაფიქსირეთ ორი ქართველური ერთეული:

მარჩილი – „რკინის ფული“ და **ნაჩარი** – „ქალაღის ფული“.

მარჩილი გვხვდება განმარტებით ლექსიკონებში: საბა გვიხსნის როგორც „სამი აბაზი“ და გვამისამართებს **ეჟურა** ფორმასთან „მარჩილი; ანდრია სალოსში: „მომეც დრაჰკანი ანუ ეჟურა“ (ორბელიანი 1991, 1993). **მარჩილი** „ძველი ქართული ფული, ხშირად მოხსენებული ვახ. მეფის სამართლის წიგნსა შინა, აწინდელი სამი აბაზის ვეცხლის ფულის ფასისა; ხოლო იმერეთსა შინა აწცა ხმარობენ თეთრის თჳლაში და ჰნიშვნენ 6 შაურს, ან რუსულს ერთ რუბლს შავს ფულსა, რამეთუ მარჩილს სთელიან ასს ფარად და ფარად უხმობენ კაპიკს“ (ჩუბინაშვილი 1961); ამავე მნიშვნელობითაა შესული ქეგლ-ში: „ძველი ქართული ვერცხლის ფული, უდრიდა სამ აბაზს; წვრილი ფული ძველად“ (ქეგლ).

მარჩილი ფიქსირებულია „ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონაში“:

მარჩილი (იმერხ.) „ფულის ერთეული ძველად“. იქვე იმოწმებს საბასა და ჩუბინაშვილების განმარტებას (დლონტი 1984); ი. ყიფშიძეს შეტანილი აქვს თავის ლექსიკონში და განმარტებას – 10 კაპიკი, ამატებს აღწერის მასალების ინფორმაციას: „უძველესი მეგრული მონეტა, თითქმის გრივენიკის ტოლი“. ამასთან დაკავშირებით ავტორი დასძენს, რომ „არ ვიცით არსებობდა თუ არა ასეთი უძველესი მეგრული მონეტა; საქართველოში არსებობდა და ორბელიანის მიხედვით 60 კაპიკი ღირდა... მუთუნგ-ქესა-მარჩილით „არავითარ შემთხვევაში, არანაირ ფასად“ (ყიფშიძე 1994); ო. ქაჯაიას მეგრულ-ქართულ ლექსიკონში: **მარჩილი** – „ფულის ერთეული, 10 კაპიკი“ (ქაჯაია 2001); ალ. ქობალიას მეგრულ ლექსიკონშიც იმავე მნიშვნელობით დასტურდება: „ძველი მონეტა (უდრიდა ქართული ვერცხლის სამ აბაზს)“ (ქობალია 2010).

ი. გიულდენშტედტს, საქართველოს აღწერისას, აღმოსავლეთ საქართველოში გავრცელებულ ფულთა შორის მოხსენიებული აქვს **მარჩილი**. დასავლეთ საქართველოში, სხვათა შორის, **მარჩილიც** „მიღებული ყოფილა“, თუმცა „...ადგილობრივი ქართული საკუთარი ფული არ ყოფილა, არამედ ოსმალური და უცხოური, ამიტომ მარჩილიც

ადგილობრივ ფულად არ უნდა ვიგულისხმოთ“-ო. წყაროები სხვა სურათს გვიჩვენებს: ივ. ჯავახიშვილის მიხედვით, ფულის სახელი **მარჩილი** XVI საუკუნის პირველი ნახევრიდან ჩნდება. ბაგრატ იმერეთის მეფის 1545 წლის გელათის სიგელიდან ჩანს, რომ ის ვერცხლის ფულია. ეს სახელი აღმოსავლეთ საქართველოშიც რომ ვრცელდება, 1629 წლის მცხეთის სიგელით დასტურდება. დასავლეთ საქართველოში XVII-XVIII საუკუნეების საბუთებში წინანდებურად იხსენიება **მარჩილი**. გარდა ამისა, ის მარტო საქართველოში რომ არ იყო გავრცელებული და უცხოეთში გადიოდა, ჩანს იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის სულთა მატთანედან: მაგ. ჩიჯავამე ვახტანგს „ასი მარჩილი“ შეუწირავს, დადიანის ასულმა ხვარამზემ „მოგუცა ხუთასი მარჩილი“... (ვრცლად იხ.: ჯავახიშვილი 1925: 24). დამატებით არგუმენტად შეიძლება დავიმოწმოთ ფილოლოგიის დოქტორ გიორგი (საიდ) მულიანის მიერ მოწოდებული ინფორმაცია XVIII საუკუნის სპარსულ დოკუმენტზე, სადაც აღნიშნულია ერთ-ერთი ქართველი მთავრის მიერ გადახდილ ხარკზე, რომლის ერთეული იყო „მორჩილი“ (იგივე მარჩილი – კ.გ.)².

რაც შეეხება **ნაჭარი** ფორმას, ის მუჰაჯირ ქართველთა შთამომავლების მეტყველებაში გამოიყენება როგორც „ნაჭერის“, ისე „ფულის“ მნიშვნელობით.

სხვა ქართველურ მეტყველებებში **ნაჭარ-** ფუძე დაკავშირებულია მოჭრასთან, ჭრილობასთან, ნაჭერთან; მაგ., დასტურდება ხევსურულში: **ნაჭარი** მოჭრილი (ბევრა ხეებ ჩამოვყარე ქვიტკირისად ნაჭარია (ხევს. პოეზია) და ჭრილობის მნიშვნელობით (ჭინჭარაული 2005); ასევე, თუშურში“ ნაჭარი ჭრილობა (ავი ყოფილა ნაჭარი, ნაჭმევი თუშის ხმლისაო), ნაჭარაჟი ნაჭერი (ერთი შეშის ნაჭარაჟიც არ მიგდი, ზამთარ კი სიდაცა ქუდს დიეხურავს (ცოცანიძე 2002).

რას შეიძლება უკავშირდებოდეს **ნა-ჭარ-** ფუძე?! ერთი მხრივ, რადგან, ზოგადად, ფული იჭრება, შესაძლებელია **ჭრა** ძირზე გვეფიქრა ძირთა სხვადასხვაობა რომ არ გვიშლიდეს ხელს. მეორე მხრივ, ვფიქრობთ, მეტად მნიშვნელოვანი, ლაზურში ფიქსირებული **გეჭარელი//გენჭარერი** „ფულის“ მნიშვნელობით (თანდილავა 2013), გვამღვეს მყარ საფუძველს ვთქვათ, რომ **ნაჭარი** წარმოადგენს მეგრულ-ლაზურ ძირ-ფუძეს, რომელშიც **ჭარ-** „წერ“ ძირი გამოიყოფა და სემანტიკურადაც ზუსტად ასახავს საგანს (ნა-ჭარ-ა „დაწერილი“, **გეჭარილი/გეჭარელი** „ზედ დაწერილი, ამოტვიფრული“). ამასთან, ფულზე აღბეჭდილ წარწერებს „ლეგენდას“ ქართულ მწერლობაში „ზედაწერილი“ ერქვა, ხოლო ზედამოყვანილ სახეს „ხატი“ (ჯავახიშვილი 1925: 13).

ერთ-ერთი მთქმელის მეტყველებიდან ჩანს, რომ **ნაჭარი**, ზოგადად, ფულს აღნიშნავს, თუმცა, რა თქმა უნდა, გარჩეულია **ნაჭარი**, როგორც ქალაქის ფული და **მარჩილი** – რკინის ფული. წარმოვადგენთ შემთხვევებს:

ქალიდის ფარა, რკინის ფარა. ნაჭარიჟო ვიტყვით იმასაც. რატომ ვიტყვით? თურქებმა არ მიხდენ დიე, თჷალ დუუქნევთ – ჭო, ნაჭარი არ მიცე

² გიორგი (საიდ) მულიანი ამ დოკუმენტს იმომეხს თავის მონოგრაფიაში „ქართველთა როლი ირანის ისტორია, კულტურასა და ცივილიზაციაში“, ისპაჰანი, 2000, გვ. 1128 (სპარსულენოვანი).

მაგას! (სულიემან ხინკლაძე (ქაზანჩი), 73 წლის, სოფ. ხეირიე) (ფუტკარაძე... 2022: 560);

გოგოს ძმა იქნებოდა კართან, ფარას, ნაჭარს აართმავს. მერე დედოფალი. და მისცემს სიძეს... (ყადრიე და ფევზი ჩელები, გოლდაქა) (იქვე: 429);

ნაჭარი, ხურდა ფული ნაშალია, თუ არადა ნაჭარი. მარჩილი აგინია, ქურუმები (ნური თურქილმაზ, 76 წლის; აჰმედ მემედალიშვილი (სალიხაშვილები), 72 წლის, მურათბე) (იქვე: 533).

აქ საინტერესოა სპარსული წარმომავლობის **ხურდა** და ქართველური **ნაშალი** ფორმებიც, რომლებიც „წვირილ ფულს“ აღნიშნავენ. ცხადია, **ნაშალი-ი შალ-** ძირს უკავშირდება (დაშლა). ისინი აქტიური გამოყენებისაა თანამედროვე ქართველურ ზეპირ მეტყველებებში (ლეჩხ., იმერ., გურ., მეგრ., ზ. აჭარ...). უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ **ხურდა-ა** ძირის შემცველი ზმნური ფორმები სხვა სემანტიკასაც იძენენ, მაგალითად: **დაახურდავე** „წვირილ ფულად დაშალე“, ასევე, „გადაცვალე“; **გადაახურდავე** – ეს პირდაპირ ვალუტის გადაცვლას გულისხმობს.

საინტერესოა, ასევე, რომ ფულთან დაკავშირებული ლექსიკური ერთეულები, როგორცაა **ვალი, სესხი** „დროებით გაცემული თანხა“, მათ მეტყველებაში აღინიშნება თურქული შესატყვისით **ბორჯი**: გამოვდა, დუუმახა გარსონსა და ბორჯუმ ნე ყადარო? – ეკითხება. დუზ ბინ ლირაო! – იმან უთხრა (ფუტკარაძე... 2022: 459). თუმცა მათ ცნობიერში **სესხ-** ძირი შემორჩენილია **სესხობა-**ს (თვის აღმნიშვნელი) შემთხვევაში და მთქმელი განგვიმარტავს კიდევაც:

აქაური თვეები ჭიციტ ჩჷენ. გურჯული არ ჭიციტ, ერთი ორი თჷე ჭიციტ: აპრილი, სესხელობაჲ. **სესხობა**, მანე, ზაფხულის მოსლამდინ დეგელია პური, სიმინდი, სესხობის თჷე - მოჷალ შენთან, მოგთხოჷ, მომცემ და ბამქა, სხვა იგი არ აქ, მანე, ზათემ მომცემ. სხჷა არ ჭიცი, აუგუსტოს იტყოდენ, იანვარს იტყოდენ, ზემთერს იტყოდენ – მწარე სიცივის იგი. თებერჷალიც არი, მარტიც გაგონილი მაქ. (ნური თურქილმაზ, 76 წლის, აჰმედ მემედალიშვილი (სალიხაშვილები), 72 წლის, მურათბე) (იქვე: 533);

სესხები გაზაფხულია, ერთი ჰაფთა არი, ონ ბემ გუნი არ ვიცი ის, სესხები გამოჷდა ზაფხული მოჷა (თევრან შირინ, 65 წლის, გდუღბაჰჩე) (იქვე: 562);

ერთი აპრილი ვიცი, ჩემი დიდი ბაბანე იტყვოდა, ბაბას დედა იტყვოდა, დედაბრების სესხიჷო იტყვოდა. რომენე ბევრი გათოვლდებოდა, აჰა იმთე ხედავ – ასე გვეტყვოდა, – დედაბრებმა კიდენ რაცხა რომელი უნდოდენ, ის ქნასო, გაათოვლესო იტყვოდა, გუუწიწებდა ასე ზამთარი. ოთხ თვეს გადაიარდა მა ზამთარი, სიცივეფში დედაბრის **სესხი, სესხობა**. აპრილი, მარტი, **სესხობა: ესე არი ისი, რომე, ერთი კონიჯი ვინცხა** ყოფილა, მცხუარი ძალიანი ყოლებია. მარტი გასულა-ქი, ე მცხუარი კარქათად, ლამაზათად შუუნახვია. მემრენ და, აპრილი მოვდა და გამოფინა მცხუვარი მაილაზედა ლამაზ-ლამაზ. იგზე, ერთი უშაირნია იმ კონიჯისა, ქი:

„**იმფრათ გევდა მარტი-მურტივო,**

ვერ მიმაკლო კრავის კნუტივო!“

ამფერ უშაირნია და, გუუგონია ესე მარტსა. აპრილისად უთქმია, რომე: მეგზე ერი კონიჯი რუმაა, მეგისი ჯავრი ამომფუვლდა, ერთი-ორი დღე **მასესხევიო. უსესხებია** იმ აპრილსაც, სამი დღე. ჰელე, დუუშვა იმ მარტმა

ხოშკეკალად, დუუშვა-დუუფინა, დუუფინა და ჰეფთენ ჩუუცვითა იმ კოინჯის მისი მალი, მცხვარი რაც რომ ყოლებია. ეგია **სესხოზა**. ეს სახელი იმფრად დარჩენილა (სულიემან ხინკლამე (ქაზანჩი), 73 წლის, ხეირიე) (ფუტკარამე... 2022: 561).

მუჰაჯირთა შთამომავლების მეტყველების ნიმუშების ჩაწერისას მასალებში დაფიქსირდა მრავალი პიროვნული მეტსახელი; მათგან ერთ-ერთი იყო **ნაჭარულა**, ითქმის ადამიანზე, რომელსაც ბევრი ფული აქვს და ფანტვა უყვარს (მუსტაფა ხოხოტაიშვილი (ოზთურქი), 67 წლის, უნიე, სოფ. ექინჯული) (იქვე: 297).

დასკვნა

მუჰაჯირ ქართველთა შთამომავლების მეტყველების ლექსიკური ფონდის ძირითადი ნაწილი დაცულია. ბუნებრივია, ლექსიკის გარკვეულ ნაწილს ნასესხობები წარმოადგენს, თუმცა ფაქტია, საერთოქართველურთან უძველესი ერთობა დღემდე არ გაწყვეტილა; მიუხედავად ამისა, თანამედროვე პირობებში დიდია თურქულენოვანი გარემოს გავლენა მათ მეტყველებაზე და გაქრობის საფრთხეს უქმნის. აქედან გამომდინარე, ვფიქრობთ, დარგის სპეციალისტთათვის მეტად საპასუხისმგებლო ამოცანა და საშური საქმეა აღნიშნული მეტყველების ნიმუშთა შეგროვება-შესწავლა.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები

- თანდილავა 2013:** თანდილავა ა., ლაზური ლექსიკონი. თბილისი, 2013.
- ორბელიანი 1991:** ორბელიანი ს.-ს., ლექსიკონი ქართული. თბილისი, I ტ.
- ორბელიანი 1993:** ორბელიანი ს.-ს., ლექსიკონი ქართული. თბილისი, II ტ.
- ფუტკარამე... 2022:** ფუტკარამე ტ., ტაბიძე მ., ლაბაძე მ., კეკუა ს., გეჯუა კ., ჩელები ფ., სალია-ბემიროდლო მ., ქართველურ-თურქულ სამეტყველო კოდთა შერევის კანონზომიერებები ქართველურენოვანი მუჰაჯირების შთამომავალთა მეტყველების მიხედვით. თბილისი.
- ქაჯაია 2001-2002:** ქაჯაია ო., მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, I, II, III ტომი. თბილისი.
- ქეგლ 1950-1964:** ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, რვატომეული. მთავარი რედაქტორი არნ. ჩიქობავა. თბილისი.
- ქობალია 2010:** ქობალია ა., მეგრული ლექსიკონი. თბილისი.
- ღლონტი 1984:** ღლონტი ალ., ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, თბილისი.
- ყიფშიძე 1994:** ყიფშიძე ი., რჩეული თხზულებანი. თბილისი.
- ჩუბინაშვილი 1961:** ჩუბინაშვილი ნ., ქართული ლექსიკონი. თბილისი.
- ცოცანიძე 2002:** ცოცანიძე გ., თუშური ლექსიკონი. თბილისი.
- ჭინჭარაული 2005:** ჭინჭარაული ალ., ხევსურული ლექსიკონი. თბილისი.
- ჯავახიშვილი 1925:** ჯავახიშვილი ივ., ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები წინათ და ეხლა : წიგნი III, ქართული საფას-საზომთამცოდნეობა ანუ ნუმისმატიკა-მეტროლოგია, ნაკვეთი III. თბილისი.

References and Sources

- Chincharauli 2005:** Chincharauli A., Khevsurian Dictionary. Tbilisi.
- Chubinashvili 1961:** Chubinashvili N., Georgian Dictionary. Tbilisi.
- Ghlonti 1984:** Ghlonti A., The vocabulary of the Georgian Dialects and Subdialects. Tbilisi.
- Javakhishvili 1925:** Javakhishvili I., The Purpose of History, Sources and Methods Then and Now: Book III Georgian Metrology, or Numismatics-Metrology Plot III. Tbilisi.
- Kajaia 2001-2002:** Kajaia O., Megrelian-Georgian Dictionary. Vol. I, II, III, Tbilisi.
- Kegl 1950-1964:** Explanatory Dictionary of the Georgian Language, eight volumes. Editor Arn. Chikobava. Tbilisi, .
- Kipshidze 1994:** Kipshidze I., Selected Works. Tbilisi.
- Kobalia 2010:** A. Kobalia, Megrelian Dictionary. Tbilisi.
- Orbeliani 1991:** Orbeliani S.-S., Georgian Dictionary. Tbilisi, I vol.
- Orbeliani 1993:** Orbeliani S.-S., Georgian Dictionary. Tbilisi, II vol.
- Putkaradze... 2022:** Putkaradze T., Tabidze M., Labadze M., Kekua S., Gejua K., Chelebi F., Salia-Beshiroghlu M., The Kartvelian-Turkish Code-Mixing Regularities According to the Speech of Kartvelian-speaking Muhajirs' Descendants. Tbilisi.
- Tandilava 2013:** Tandilava A., Laz Dictionary. Tbilisi.
- Tsotsanidze 2002:** Tsotsanidze G., Tush Dictionary. Tbilisi